

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

UMAY ANA'DAN UMay HOCA'YA
PROF. DR. UMay GÜNAY
TÜRKEŞ'E ARMAĞAN

Editörler
İsmet Çetin – Bülent Gül

Ankara / 2019

YUNUS EMRE MENKİBELERİNİN SEMBOLİK ÇÖZÜMLEMESİ (MEDDAH BEHÇET MAHİR ANLATMASI)*

Esma ŞİMŞEK**

Giriş

Yunus Emre, temeli Ahmed Yesevî tarafından Türkistan'da atılan Türk tasavvufunun Anadolu sahasındaki en önemli temsilcisidir. Onun gerçek hayatına dair fazlaca bilgi sahibi olunmаса da kerametlerinden oluşan menkıbevi hayatı dilden dile dolasmaktadır. Bazı durumlarda gerçek hayatı ile menkıbevi hayatının iç içe girdiği de görülür¹. Bu çalışmada, Erzurumlu Meddah Behçet Mahir tarafından anlatılan Yunus Emre ile ilgili bazı menkıbeler incelenerek onun insan-ı kâmil olma ya da sırra erme yolundaki mücadeleleri sembolik açıdan değerlendirilecektir. 1988 yılında aramızdan ayrılan Behçet Mahir, son dönemlerin en güçlü meddahlarından biri idi. Ustası Gez Mahalleli Hafız Mugdat'tan öğrendiği hikâyeleri akşamları kahvehanelerde anlatan Mahir, Mehmet Kaplan'ın onu tanıyıp elinden tutmasıyla Atatürk Üniversitesi'nin kadrolu elemanı olur ve bildiği bütün hikâyeler kayıt altına alınır. Çok sayıda halk hikâyesini kendine mahsus bir üslupla anlatan Behçet Mahir, bunların dışında masal, destan, kısa hikâyeli türkû ve fıkra da anlatmaktadır. Anlattığı metinler arasında efsane ve menkıbelere fazla yer vermeyen Behçet Mahir, bu konuda sadece Lokman Hekim efsanesi ile Yunus Emre menkıbelerini anlatmıştır. -Özellikle bu menkıbeyi anlatmasının sebebi belki de birçok bölgeye mal edilen Yunus Emre'yi Erzurum'a bağlamak isteyenlere destek olmak isteyişindendir.- Behçet Mahir'in anlatmış olduğu Yunus Emre ile ilgili menkıbelerin konusu kısaca şöyledir²:

Yunus Emre, Erzurum'un Dutçu köyünde yaşayan Taptap Baba'nın en küçük mürididir. Burada yedi yıl kalan Yunus, kendisine hiçbir şey öğretilmediğini düşünerek kimseye bir şey söylemeden oradan ayrılır. Yolda tipiye yakalanan Yunus, yeni tanıştığı üç derviş ile birlikte bir mağaraya sığınır. Mağarada, sırasıyla her gün bir derviş dua eder ve gelen dört tabak yemeği birlikte yerler. Yunus, dua sırası kendisine geldiğinde ne diyeceğini, nasıl dua edeceğini bilemez ve hocasına sitem ederek; "... Hocam, sen bene bir elif okutmadın. Ben ne diyeyim!" diye ağlamaya başlar. Sonra da; "Yâ İlâhi, Yâ Rabbim, bu devrüşler ki kimin üzü hürmetine isdedi ise ben de bu dervüşlerin istediği aşğa isdirem ..." diye dua eder. Gelen yemekler, diğer dervişlerin istediği yemeklerden çok daha fazladır. Dervişler, bu farkı görünce merak edip nasıl dua ettiğini sorarlar. O da hiçbir şey bilmediğini ifade ederek, neler söylediğini anlatır.

* Bu yazı, 4-6 Ekim 2018 tarihleri arasında Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi'nin ev sahipliğinde düzenlenen;"Uluslararası Yunus Emre ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Gelişimi Sempozyumu"nda sunulan bildirinin düzenlenmiş ve genişletilmiş şeklidir.

** Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi, esmsimsek@gmail.com

¹ Yunus Emre'ye bağlı olarak anlatılan bu menkıbeler geçmişten günümüze taşınırken başka hikâyelerle de birleştirilerek zamanla daha da çoğalıp zenginleşmiştir.

² Behçet Mahir, bu menkıbeleri ustası Hafız Mugdat'ın dışında Bayburtlu Hicrani ve Bardızlı Nihani'den de dinlemiştir (Sakaoglu, 1992: 113).

Yunus, dervişlerin, kendi adına dua ettiklerini öğrenince; "*Olaaaa... Demek ki hocam beni âdem etmiş, benim benden haberim yok. Ben, sabah olur, fırtına durursa geri dönerem.*" der. Yunus, ertesi gün dervişlerle vedalaşıp tekrar dergâha gider.

Yunus dergâha vardığında Taptap Baba sabah namazına gitmiştir, onu hanımı³ karşılayıp nereye gittiğini sorar. Yunus, "*Getmişdim emma geldim...*" der. Hanımı, Yunus'a, başını eşiğe koyup yatmasını, gözleri görmeyen hocası gelip de eşikte yatanın kim olduğunu sorduğunda "Yunus" diyeceğini, hocası; "*Bizim Yunus mu?*" derse kalkıp elini öpmesini, "*Hangi Yunus?*" derse, tekrar geldiği yoldan gitmesini önerir. Söylenenleri uygulayan Yunus, hocasının; "*Bizim Yunus mu?*" demesi üzerine kalkıp ellerine sarılır ve yeniden müritliğe devam eder.

Yine bir gün Taptap Baba, 60 mürit ile birlikte Yunus'u da çağırarak herkesin birer tavuk alıp hiç kimsenin görmediği bir yerde keserek kendisine getirmelerini söyler. Bütün müritler birer tavuk kesip getirirler. Yalnızca Yunus elindeki tavuğu kesmemiştir. Hocası niçin kesmediğini sorunca; "*Hocam, sen bize ne dedin? 'Kesdiğinizi gören olursa kesmeyin!' dedin. Nereye yattırdım ise gören görüyor. Bene benden yakın, beni halg eden var.*" der ve böylece birinci sınavı kazanmış olur.

Bir süre sonra hocaları (Taptap Baba), Yunus da dâhil olmak üzere bütün müritlerini toplayıp, bir tekke yaptıracağını, bunun için herkesin birer ağaç getirmesini ister. Hepsini birer ağaç getirir. Gözleri görmeyen Taptap Baba, getirilen bütün ağaçları eliyle tek tek kontrol eder. Ağaçların hepsi eğri bükürdür. Sadece Yunus'un getirdiği ağaç dosdoğrudur. Hocası, bunun sebebini Yunus'a sorunca, o da; "*Hocam bu gapiya doğru ağaç yaradığı için ben de düzgün doğru ağaç getirdim...*" der. Hocası, diğer müritlere dönerek; "... Tekke'ye, gapiya doğru lazım. İşde ikinci devayı da Yunus gazandı. Doğru ağaç yarar, doğru adam bu gapiya yarar. Sizin içeriz bozuk..." Böylece Yunus ikinci sınavı da kazanmış olur.

Sıra üçüncü sınava gelir. Hocasının vücudunda bir çıban peyda olmuştur. Hoca, derdinin devasını müritlere sorduğunda herkes kendince bir fikir ileriye sürer. Yunus ise yaranın kanla irinini emerek çıkarabileceğini söyler. Hocası kabul eder, fakat emdiği kanla irini tam tüküreceği zaman; "*Ey Yunus, buni ele yere tök ki, ne ayak değsin ne de ayak değmiş yer olsun!*" der. Yunus, epeyce düşündükten sonra el-ayak değmeyen yerin içi olduğunu düşünerek hepsini içer. Bu olay üzerine bütün damarları yanıp tutuşan Yunus, kendinde farklılıklar hissederek şiir söylemeye başlar ve böylece, Yunus, Yunus Emrem olur (Sakaoğlu vd. 1999: 252-257).

Aslında herkes tarafından bilinmesine rağmen Behçet Mahir tarafından yeniden düzenlenip anlatılan bu menkıbeler, sembolik açıdan değerlendirildiğinde pek çok öğeyi bünyesinde barındırdığı rahatlıkla görülebilir. Bir zincirin halkaları gibi, birbirini tamamlayan bu anlatılar âdeta bireyin insan-ı kâmil olma ya da bir tasavvuf ehlinin sırra ermesi yolunda çektiği çileleri anlatan basamaklar silsilesi gibidir. Genel anlamda dünyaya eksik gelen ve kişisel gelişimini tamamlamayan birey, yaşadığı bir takım olaylar vesilesiyle "*hamdık, piştik, yandık*" misali belirli bir ruhsal olgunluğa erişir. Çünkü yaşanan sıkıntılar, karşılaşılan engeller, çekilen çileler kişinin acılarla yoğrulup belli bir olgunluğa erişmesini sağlar. Campbell, sembolik yolculukta yaşanan değişiklikleri şu sözlerle vurgular:

³ Behçet Mahir, Taptap Baba'nın hanımı için; "*Tabi eyle adamın eyle de eşi olur.*" diye açıklamada bulunur.

"Kahramanın mitolojik macerasının standart yolu, geçiş ayinlerinde sunulan formülün bütünlüğüdür. ayrılma-erginlenme-dönüş: buna monomitin çekirdek birimi denebilir. Bir kahraman, olağan dünyadan doğaüstü tuhaflıkların bölgesine doğru ilerler: burada masalsı güçlerle karşılaşılır ve kesin bir zafer kazanılır: kahraman bu gizemli maceradan benzerleri üzerinde üstünlük sağlayan bir güçle geri döner." (Campbell, 2000: 41-42).

Campbell'e göre "yola çıkış- erginlenme ve dönüş" aşamalarından meydana gelen bu yolculukta kahramanın dayanma gücü sınanır. Eşiği geçme kararını alan bireyin, balının karnında geçireceği sınavlar yolu onun pişerek olgunlaşmasını sağlayacaktır. Birey, gerçek hayatta veya sembolik yolculuğunun başında öncelikle eksiktir, tam değildir. Bu eksikliğin giderilmesi, yarımın tamamlanabilmesi için bireyin bazı aşamalardan geçmesi, kendisini olgunlaştırması gerekmektedir. Kahraman, yolculuğu boyunca bilinçaltındaki olumsuz yanlarıyla iç hesaplaşmalarını yaparak mücadelesini tamamlar ve asıl benliğini bulur. Bu süreç içerisinde kahramanın başından geçen olaylar onun kendi benini bulma yolundaki serüvenleridir ve zayıflıklarını giderip ruhsal gelişimini sağlayarak onu erginleştirir. Bilinçaltındaki olumsuzluklarla yüzleşemeyen, hesaplaşamayan kahraman, benliğini gerçek anlamda olgunlaştıramaz.

Söz konusu menkıbelerden hareketle Yunus Emre'nin sembolik yolculuğunu; "yola çıkış / maceraya çağrı – erginlenme/sınavlar yolu ve dönüş" aşamalarına bağlı olarak değerlendirmek mümkündür:

1. Yola Çıkış / Maceraya Çağrı

İnsan, madde ile manadan oluşan, varlığının sınırları belli olmayan hiyerarşisinde hep bir arayış içerisinde. Varoluşun kesin/keskin gerçekliğinde ruhi yönden mutmain olma ve tamliğe erişme isteği, bu arayışı şekillendiren en önemli nedendir. Bu amaca zerrelere tutunan insan, dairesel bir hareket ile yol alır. İçeride doğru yapılan harekette aşikâr olanın anlaşılması, gizli olanın ise açığa çıkarılması gerekir. Böylece sembolik yolculuk amacına uygun şekilde kişiyi tamliğe erdirecektir.

Bilgelige ulaşma arzusunun soyut gerçekliğinde, tasavvufta insanı-ı kâmil/sırta erme, psikolojide ise bireyleşme/kendilik ile ifade edilen bu süreç bir çağrı ile başlar. Bu çağrı ruhi tekâmülün ilk, fakat en önemli adımıdır. Çünkü süreci başlatan ve yaşamı/ruhu önceleyen enerji bu noktada açığa çıkar. İnsanın zamanda iz bırakıp çağları aşan bir üne kavuşması ancak kendi farkındalığını kazanmasıyla mümkündür. Türk tasavvuf geleneğinin en büyük şairi Yunus Emre'nin sembolik yolculuğu da içsel bir çağrı ile ivmelenir.

Menkıbede anlatıldığına göre Dutçu'da Taptap Baba'nın altmış bir müridi içerisinde en küçüğü olan Yunus Emre, şeyhine yedi sene hizmet ettikten sonra on dört yaşında iken içsel bir dürtü ile eksik/aciz olan yönlerinin farkına varır. *"Yedi yıl hizmet etdim, hocam bene bir eüzü besmeleyi, Allah'ın ismi Elif'i okutmadı. Ben neye dururam."* deyip gendi gafasında fikrini bozarak: *"Hiç kimseye bildirmeden ben gurbete geldim."* (Sakaoğlu vd. 1999: 252) diyerek sembolik bir yolculuğa çıkar. Hizmetinin sonunda şeyhinden umduğu değeri göremediğini düşünen Yunus, büyük bir hezeyana kapılır. Bu durum şeyhine bir yakarış gibi görünse de aslında o, kendi eksikliğine açık göndermede bulunur. Bilgiye layık olmadığına dair sezileri, henüz bireyleşim sürecine ulaşmamış ruhunda derin bir yara açar. *"Kahramanları uyanışa geçiren, yaşamın yüzeyinde ansızın beliren bir dış güçtür. Eksikliklerini, bu dış gücün çağrısıyla fark eden kahramanlar, tamliğe ermelerini engelleyen gerçeklerle yüzleşme kararını alırlar."* (Şimşek-Şenocak 2009: 111). Yunus Emre, şeyhinden beklediğini

görememenin üzüntüsüyle eşiği geçme kararını alarak harekete geçer. Bu noktada yapılması gerekene uygun olarak bulunduğu ortamdan ayrılır. *"Ayrılış, kahramanın ruhsal yaşam gücünün ortam değiştirmesidir. İçinde bulunduğu yaşamın durgun ve kısır bir hale gelişi, artık ona bir şeyler vermemesi, kahramanı buna iter ve yeni bir serüvene atılmaya zorlar."* (Gökeri 1979: 63). Yunus Emre, harekete geçme kararıyla durağanlığı hareketliliğe dönüştürür. Böylece bireyleşme yolculuğunda aşama kaydedeceği pek çok imtihana doğru yol alır.

Anlatıda geçen; *"Yedi yıl hizmet etdim, hocam bene bir eüzü besmeleyi, Allah'ın ismi Elif'i okutmadı."* ifadeleri, bu yolda attığı ilk adımların bir işaretidir. Besmele, herhangi bir işlemin başlangıcını ifade eder. "Elif" ise hem Allah'ın adının hem de Arap alfabesinin ilk harfidir. Bu sözlerle, bireyleşme yoluna girişin de ilk işaretleri verilmiş olur.

2. Erginlenme / Sınavlar Yolu

Bireyleşme yolculuğunda ilk çağrıyı alan insan, ilahî gücün lütfuyla erginleşeceği ve farkındalık kazanacağı psişik bir sürece ulaşır. Oldukça meşakkatli olan bu yolda karşılaşılan engeller olağanüstülüklerle doludur. Tamamı birer eşik olan bu engeller karşısında, kişinin bilgisi ise henüz oldukça sınırlıdır. Ancak; *"Eşiğin aşılması evrensel kaynağın kutsal alanına atılan ilk adımdır."* (Campbell 2010: 98). Sembolik yolculuğunda Yunus Emre, pek çok engelle/sınavla karşılaşır. Bu sınavları, aşkın ilahî olana yönelmiş paklığından aldığı ilhamla birer birer aşar.

Yolculuğun başında Yunus Emre, üç dervişe rast gelir, onlarla arkadaş olur. Burada yer alan üç sayısı sembolik bir ifadedir. Formülistik sayılardan olan üç, bütünleştirici ve kapsayıcı bir sentezdir (Schimmel 2011: 69). *"Üç, 'yeniden doğuş' yasasını içinde barındıran anahtardır. Pythagoras felsefesinde Triad (üç), 'İlahi Kelam'dır, evrenin kendisidir ve topraktaki yaşam cevheridir. Buna göre insan da ateş, su ve topraktan meydana gelmiştir. Tanrı'nın tüm tezahürlerinde, ruh, can ve beden üçlemesi bulunmaktadır. Ruh ateşten, can sudan, beden de topraktan türetilmiştir."*... Felsefe ve psikolojide ise üç, sınıflandırma sayısı olarak kullanılır. Zaman, mekân ve nedensellik birliktedir. Platon'dan beri ideal, iyi, doğru ve güzelin bileşkesi olarak ele alınmıştır (Işık 2009: 448). Ersoy, üç sayısını şöyle anlamlandırır:

"Tanrı'da, evrende ve insanda var olan bir düzeni ifade etmektedir. Canlı yaratıklardaki üç ünitenin sentezini sağlar. Aritmetik dizide kozmik ilk tek sayı olarak yerini alan bir sayısı, göğe (Uranos), yani eskiden gökte olduğuna inanılan kozmik tanrıya özgüdür. İki ise yer-topraktır (Gaia). Çünkü dünyanın oluşumunda en önce gök vardı; yaşadığımız ortam ise daha sonra ortaya çıktı. Böylece üç sayısı bir ve ikiyi birbirine bağlayarak yer-gök birliğini oluşturdu." (Ersoy 2007: 466).

Üç sayısı aynı zamanda eril ve tekildir. Dört ise dişildir ve bütünlüğü sembolize eder. Üçlük dörtlükten doğar ama birbirine zıt yöndedir. Bu da çatışma doğurur. Çatışma, potansiyel enerjiyi, yani birbirini izleyen olayları da beraberinde getirir. Yunus Emre farklılığının farkındalığına eksik olan yanını tamamlayarak ulaşır. Mağaradaki üç dervişten dördüncüsü Yunus Emre'dir. Onların teklifi Yunus'la tamamlanır.

"Tarih öncesi çağlarda dört sayısı daima sağlamlık ve dıyarlık gösteren bir sembol olarak kullanılmıştır. Mevlevi dervişleri, semazenler semayı dört aşamada yaparlardı. Bu sayının dört mevsim evresi olduğu gibi insanı oluşturan"

dört ana maddeyi betimlediği de öne sürülür. Dört istikrar, oturganlık sağlayan bir kemiyettir." (Ersoy 2007: 469-471).

Yunus'un dördüncü kişi olması tamlığa ulaşma yolundaki istikrarının, kendi eksikliğini tamamlama isteğindeki sağlam inancının bir ifadesidir. Nitekim Yunus, varoluşun tamamlanmasını engelleyen unsurları ortadan kaldıran, hava, su, toprak ve ateş dörtlüsünün tamamlayıcı unsurlarından birisidir.

Menkıbenin devamında kuvvetli bir tipe tutulan bu dört yoldaş, bir mağaraya sığınır (Sakaoğlu vd. 1999: 252). Tasavvufi manada bir uzlet mekânı olan mağara, kolektif bilinç dışının arketiplerinden "yüce ana"nın en tipik tezahürüdür (Jung 2009: 21-22). Dişil özellikleriyle koruyucu yönü çok güçlüdür ve kişinin bireyleşim sürecini tamamlamasında, psikik süreçleri harekete geçirir. Aynı zamanda balinanın karnı olarak nitelenen bir erginleşme yeridir. *"Büyülü eşikten geçişin bir yeniden doğum alanına geçme olduğu fikri, dünyanın her yerinde rahim imgesi olan balina karnıyla simgelenmiştir. Kahraman, eşğin gücünü ele geçirmek ya da onunla uzlaşmak yerine bilinmeyen içinde kaybolur ve ölmüş gibi görünür."* (Campbell 2010: 107). Mağara, insanın kendi kendisiyle baş başa kaldığı, "kendi içine eğilerek düşlerini çoğaltıp buradan kendine/varlığının anlamına erişerek meçhulü maluma, müphem kesine dönüştüren ve bu sayede ulaştığı hikmeti, düşünceyi mağara karanlığından dünya aydınlığına taşıyan bir çeşit erginlenme mekânıdır (Doğan 2006: 123'ten Lekesiz 1997: 42). Diğer bir ifadeyle insanın, kendisini toplumun kargaşasından kurtarıp bireyleşim sürecinde sonsuzluğunu keşfe çıkmak istemesi, içtenlik düşlerinin kurulduğu ıssız ve dinginlik veren bir mekân olarak kendini gösterir (Doğan 2006: 123). Yunus, ilk farkındalığını bu mağarada kazanır. Çünkü mağara, insanın kendi gerçeğinin farkına vardığı bir dönüşüm ya da yeniden doğuş mekânıdır: *"İnsanın kendisini yeniden gerçekleştirdiği, kendi ben'ini bulduğu, dönüşüm geçirerek hayata yeniden başladığı mağara, aslında bir doğum noktasıdır. Mağara özdür, çekirdektir. Bireyin bu merkeze, çekirdeğe yaklaşması, kendini tam anlamıyla bulmasını sağlar."* (Çetindağ 2007: 444). Karanlık ve sessizlikle ruha yansıyan dingin hava, âdeta mağaranın simgeleşmiş cismidir. *"Karanlık, aktiviteden uzak ve labirent bir mekân olan mağara, kalbi, bilinçdışı simgeler."* (Şenocak 2013: 2532). Örneklerde görülen mağara, bilinçdışı yolculuğunda maddeden kurtularak kalp hazinesini keşfeden kahramanın kutsal mekânıdır.

Menkıbede yer alan üç dervişin ve ardından Yunus Emre'nin kerameti de bunun bir göstergesidir. Anlatıldığına göre karınları acıkan dervişler sırayla mağaranın kapısına çıkıp, el kaldırarak: *"Ya İlahi, Ya Rabbi, Dutcu'da Taptap Baba'nın en sonki müridi Yunus Emrem yüzü hürmetine bizim isdigagımızı gönder."* diye dua ederler (Sakaoğlu vd. 1999: 253). Dervişlerin her birinin duasının ardından gapten/gökten dört kap yemek gelir/iner. Burada "gökten inme" motifi dikkat çekicidir. Türk kültüründe de eski Türk hanlarından bazılarının gökten yere indiği, ölümlerinden sonra yine gökyüzüne döndükleri anlatılır. Bunun yanı sıra, Oğuz Kağan'ın karısı gökten nur içinde indiği gibi, Oğuz'a yol gösteren kurt da gökten bir ışık içinde inmiştir. Türk kültüründe ayrıca yeşim taşının, hayvanlar arasında ise atın bir cinsinin gökten indiği kabul edilir (Uraz 1992: 88-89). Kurân-ı Kerim'de de Bakara sûresinin 57., Taha sûresinin ise 80. ayetlerinde, Musa kavmine (İsrailoğullarına) gökyüzünden bildiricini eti ile kudret helvasının gönderildiğinden söz edilir. Söz konusu menkıbede, dervişlerin duası sonucunda gökten inen yemekler, bu motifin kutsal/yüce olanla ilişkisinin açık ifadesidir.

Anlatının devamında yemek için dua etme sırası Yunus Emre'ye gelir. Ancak o, şeyhinin ilminden nasiplenemediği için muvaffak olamayacağını düşünür. Bu düşüncenin hüznü ile birlikte ellerini semaya kaldırır dua eder:

"Ya İlahi, Ya Rabbim, bu devrüşler ki kimin üzü hörmetine isdedi ise ben de bu devrüşlerin istediği aşğa isderim. Beni meyus etme Ya Rabbi. Her şeyye gadersin sen. Beni mağaraya boş yollama, ya İlahi, deyib elini üzüne sürdi. Bire iki sabah yemeği de verildi. Bire iki sulfaya geldi. Yunus Emrem sevindi. Hey, hey! Allahın guvvetine hey! Sulfayı alıp sevüne sevüne devrüşlerine öğüne goydi." (Sakaoğlu vd. 1999: 253).

İlahî aşk yolcusunun bu samimi duası kabul olur, istenilenin iki katı yiyeceklerle nasiplendirilir. Sonrasında Yunus, dervişlerin; *"Oğlum biz Datcu'da Taptap Baba'nın en küçük müridi Yunus aşgına istedik."* (Sakaoğlu vd. 1999: 254) sözleri ile kendi farkındalığını idrak eder. Bunu; *"Demek ki hocam beni âdem etmiş, benim benden haberim yok."* (Sakaoğlu vd. 1999: 254) diyerek dile getirir. Burada, *"Benim benden haberim yok"* sözleri benlik arayışının da bir göstergesidir. *"Bir ben vardır ben de benden içeri"* mısralarında olduğu gibi benlik arayışında olan Yunus, artık kendi "ben"ine ulaşarak yeniden doğmuştur⁴. Üç dervişin duasının Yunus Emre adına yapılması, Yunus'un da bilmeden bu duayı yapması ve o kişinin kendisi olduğunu öğrenmesi var olan potansiyel enerjiyi açığa çıkarır. Böylece Yunus, sahip olduğu olağanüstü gücün farkına varır. *"Birey dengeye ulaşabilmek için kendi benliğinin iyi ve kötü yönleriyle tanışmalı, ancak bunu bilinçli yapmalıdır."* Yunus'un hikâyesinde *"Demek ki hocam beni âdem etmiş, benim benden haberim yok."* (Koçak-Mollaibrahimoğlu 2011: 638) şeklindeki farkındalık sözleri, onun yanlış düşüncelerine ve kendisindeki değişimi göremeyen manevi körlüğüne sarf edilmiştir. Şeyhinin izinde yürüyerek emekle kat ettiği mesafe aslında Yunus Emre'ye farklı bir âlemin kapılarını aralamıştır. Bilinçlenerek hatasını anlayan Yunus, erginleşme yolculuğunu farklı bir boyuta taşır ve ilk sınavını başarmış olur. Daha sonra dervişlerle vedalaşarak şeyhinin kapısına doğru yol alır. Onun bu dönüşü, sembolik sürecin bir devamıdır. Çünkü bu zor yolda aşması gereken başka engeller, başarması gereken sınavlar vardır.

Şeyhine bir an önce kavuşma arzusuyla geri dönen Yunus Emre, tekkeye vardığında şeyhinden evvel onun hanımıyla karşılaşır. Taptap Baba'dan izinsiz, onun rızası olmadan çıktığı bu yolda, ya tekrar aşk ocağına kabul edilecek ya da erginleşme sürecini tamamlayamadan geldiği yola geri dönecektir. Şeyhinin hanımı, üstün bir bilgeliliğe sahiptir. Bilge kadın motifi, yüce ana arketipiyle özdeşdir. Koruyucu anne olarak, Yunus'a ne yapması gerektiğini bildirir: *"Yunus, hocan camıda... Başın ilk eşığe goy yat, Hocan geldi mi ayağını atar, çünkü hocanın iki gözü emma, ama gelb gözi aşikere seslenir: "Bu kimdir?" derem. "Yunus, bizim Yunus mu?" derse gak, eline sarıl, elini öp, hangi Yunus derse geldiğin yol dön, durma. Evliya sillesi vurursa perişan eder."* (Sakaoğlu vd. 1999: 254-255).

Aşkın eşğinde bulunan Yunus'u, Taptap Baba; *"Bizim Yunus mu?"* diyerek kabullenir. Bu Yunus için âdeti yeniden doğuştur. Çünkü Taptap Baba, ilahî aşka doğru yapılan sembolik yolculuğun rehberidir. O, yüce bireydir. Jung'un belirttiğine göre öğretmen, hekim, profesör (Jung 2009: 86) gibi görünümde beliren yüce birey aynı zamanda, şeyh, derviş, evliya, aksakallı ihtiyar, Hızır vd. olarak ortaya çıkabilir. Yüce birey; *"İnsanın idrak, anlayış, iyi bir tavsiye, karar, plan gibi şeylere ihtiyaç duyduğu, ama kendi imkânlarıyla bunlara ulaşamadığı durumlarda ortaya çıkar."*

⁴ Daha geniş bilgi için bkz.: Yaşa 2010: 72-76.

Arketip bu ruhsal yetersizliği, boşluğu dolduran içeriklerle telafi eder." (Jung 2009: 86).

Taptap Baba, Yunus Emre'nin kendiliğe ulaşma çabasında hem sınavları hazırlayan hem de ona rehberlik eden bilgedir. Bütün müritlerin bir araya toplandığı bir günde Taptap Baba onlara seslenir: *"Her biriz bir tavuk, bir bıçak alın elize. Her biriz bir yanda kesin. Kesdiğiniz heç kimse görmesin."* (Sakaoğlu vd. 1999: 255). Bir köşeye çekilen müritlerin hepsi, ıssız bir yerde tavuklarını keser. Yunus Emre ise bir türlü tavuğu kesecek yer bulamaz. Çünkü o Kur'an-ı Kerim'de ifade edilen; *"Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."* (Lokman 31: 28), *"Şüphesiz O her şeyi hakkıyla görendir."* (Mülk 67: 19) ayetlerini idrak etmiştir. Tavuğu neden kesmediğini soran hocasına şöyle cevap verir: *"Hocam bize ne dedin, kesdiğinizi gören olursa kesmeyin. Bu tavuğu Hak görüyor. Bene benden yakındır, ben kesemem."* (Sakaoğlu vd. 1999: 255). Böylece Yunus Emre, bir sınavı daha aşarak erginleşme yolunda önemli bir aşama kaydeder.

Yunus Emre etrafında şekillenen menkıbeler, içerik itibarıyla onun bireyleşme yolculuğunu konu edinirken, ayrıca evrensel anlamda iyiye ve doğruya ileten kültürel mesajlar barındırır. Taptap Baba, müritlerini ve Yunus Emre'yi sınamak için, bir tekke yaptıracağını söyleyerek her birinin ormandan odun toplamasını ister. Müritler ormanda buldukları eğri bükü ağaçları getirir. Yunus huzura çağırılır. Onun getirdiği ağaçlar ise düzgündür, tek bir eğri bile yoktur. Bunun nedenini soran hocasına verdiği cevap, çağları aşan bir bilgelik içerir: *"Hocam, bu gapıya doğru ağaç yaradığı için, ben de düzgün doğru ağaç getirdim. Doğru ağaç yarar."* (Sakaoğlu vd. 1999: 256). Menkıbede ağacın sembolik yönden önemli bir işleve sahip olduğu görülür. Ağaç bir anne simgesidir (Bachelard, 2006: 86). Koruyucu yönüne ek olarak annenin üstlendiği vasıflara uygundur. Kişinin erginleşme yolculuğunda enerji sağlar. Aynı zamanda yatay ve dikey boyutlu sembolizmde ağacın gövdesi dikey, dalları ise yatay yönü temsil eder (Guénon 2001: 60). *"Yatay yön, 'genişliği' ya da tahakkukun temeli olarak alınan bireyselliğin tüm yayılımını, bazı özel tahakkuk koşullarına bağımlı olan bir olanaklar birlikteliğinin sınırı belirsizce yayılımını temsil eder."* (Guénon 2001: 23). Yunus Emre'nin düz ağaçlar getirmesi, kolektif bilinç dışına ait öğelerin, bilinci ile uygun bir birliktelik oluşturduğunu gösterir. Bu noktada kendilik/self arketipi ile uyumlu hale gelmiştir. Çünkü kendilik; *"İnsandaki tüm psişik fenomenlerin toplamına işaret eder; kişiliğin birlik ve bütünlüğünü ortaya koyar."* (Bahadır 2010: 179). Ayrıca ağacın düzlüğü, kendiliğin geometrik şekillerle simgelenen bütünlüğünü ifade eder. Bu, Yunus Emre'nin erginleşme yolculuğunda kaydettiği büyük bir aşamadır.

Ancak onun bireyleşmesi ve ilahî aşka ulaşması için önünde bir sınav daha vardır. Menkıbede anlatıldığına göre Taptap Baba'nın bedeninde bir çıban peyda olur. Herkes bu derde bir çare önerir. Yunus ise bu çıbanı emmeyi, kanı ve irini bir leğene tükürmeyi teklif eder. Hocası izin verir ancak bunu hiçbir ayağın değmediği yere tükürmesini ister. Çünkü çıban, aslında aşk ateşini barındırır, dolayısıyla bir imtihan aracıdır. Bu imtihan karşısında irini dökeceği yeri bir türlü bulamayan Yunus; *"Ayak değmeyen yer benim içimdir."* (Sakaoğlu vd. 1999: 257) diyerek kanlı irini içer. O anda üç yüz altmışaltı damarına yayılan aşk ateşiyle pervane gibi dönmeye başlar. Yunus'un irini içmesi onu Vahdet-i Vücut'dan süzülen nur ile bütünleştirir. İçinde saklı olan cevher açığa çıkar. Aşkla çepeçevre kuşanan Yunus, hocasına şöyle der: *"Ey hocam, lütfeyle, bir nefesde bin bir gazel, bin bir şiir okudum. Bir nefes de emret, bin bir Hatim endirim."* Artık o çağlar boyu dilden dile dolaşacak, ilahî aşkla yoğrulmuş şiirlerini söylemeye başlar. Böylece sembolik yolculuğunda bireyleşerek, insan-ı kâmile ulaşır.

Bu durum, âşıkların başından geçen ve dillerinin çözülüp birbirinden güzel ve anlamlı şiirler söylemelerine vesile olan bade içme olayı ile de örtüşmektedir. Sınavlar yolunda edindiği tecrübe Yunus Emre'nin nefisini öldürmesine ve içsel yolculuğunu tamamlamasına yardımcı olmuştur.

3. Dönüş

Yunus Emre, isminde barınan anlam gibi sabrın ve aşkın sembolüdür. Onun dönüşü kendi özünüdür. Sembolik yolculuğun sonucu, yaşamın, dünyanın gövdesine akışının kilidini açmak ve onu serbest bırakmaktır. (Campbell 2010: 52). O, hocasının rehberliğinde, gönlünün kilidini açmış, ten denen kafesten ruhunu özgür bırakmıştır. Behçet Mahir'in diliyle; "*Bütün âşığların piri Yunus Emremdir, Yunus Emrem olmuştur.*" (Sakaoğlu vd. 1999: 257). O, bireyleşme sürecinin sonunda söylediği şiirlerle, bir beşerin ruhunda ilahî aşkın tecellisinin somut delidir.

Sonuç

İnsanın özünü oluşturan arketipler, bilinç içeriklerimizi düzenleyen varoluşun ilk imgeleridir. Yunus'un yeniden doğumu, çağrıyı fark edip sınavlar yoluna atılmasıyla gerçekleşir. Henüz kemâle ermeden önce kendisine yol gösterecek bir rehber/yüce, birey/şeyh bularak eğitim aşamasından geçmesi, eşiği geçme kararını alarak sınavlar yoluna girmesi, kendini yetiştirme sürecinde yaşadığı olaylar, inancının sağlamlığı, bilinçlenerek hatasını anlaması, yüce ana/şeyhin eşinin yardımı vb. gibi unsurlar, onun nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu, hangi yollardan geçerek hangi zorluklara katlanarak nasıl sırta erdiğini açıkça göstermektedir.

Behçet Mahir'in Yunus Emre hakkında anlattığı menkıbelerden hareketle yapılan bu tahlil çalışması, anlatıların kolektif bilinç dışını yansıtan arketipsel sembollerle örülü olduğunun somut ifadesidir. Başlangıçta sıradan bir insan olduğu düşünülen Yunus Emre, çağrıya uyarak tamlığa erişme konusunda sınavlara girer ve meşakkatli bir yolculuğa başlar. Bu yolculukta, aklını, sabrını, inancının gücünü ve bilgisini kullanarak eksiklerini tamamlayıp, görünen "ben" in ötesindeki asıl "ben" ini ortaya çıkarır. Sınavlar yolculuğundan başarıyla geçen Yunus Emre, psişik varoluşun kaynağı olan merkeze/öz ben'e ulaşarak bireyleşme sürecini tamamlar ve insan-ı kâmil olmayı başarır.

Kaynakça

- BACHELARD, Gaston, (2006), *Su ve Düşler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BAHADİR, Abdülkerim, (2010), *Jung ve Din*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- CAMPBELL, Joseph, (2010), *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- ÇETİNDAG, Gülde, (2007), "Türk Kültüründe Mağara Motifi", 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15 Eylül Ankara, Bildiriler, Ankara, Cilt I, 443-455.
- DOĞAN, Ahmet, (2006), "Bireyleşim / Kemalat Sürecinde Kapalı ve Dar Mekanlar", *Bilgi*, Bahar, 37: 115-137.
- ERSOY, Necmettin, (2007), *Semboller ve Yorumları*, İstanbul: Dönence Yayınları.
- GÖKERİ, A. İpek, (1979), *Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması*, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- GUÉNON, René, (2001), *Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- IŞIK, Neşe, (2009), *Türk Masallarının Sembolik Açidan Çözümlemesi*, Elazığ: F.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- JUNG, Carl Gustav, (2009), *Dört Arketip*, İstanbul: Metis Yayınları.

YUNUS EMRE MENKİBELERİNİN SEMBOLİK ÇÖZÜMLEMESİ

- KOÇAK, Aynur- Çiğdem MOLLAİBRAHİMOĞLU (2011), "Yunus Emre'de Arketipsel İmgeler: 'Risaletü'n-Nushiyye' Örneği", **X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri (06-08 2010)**, Hz. Erdoğan Boz, Eskişehir, 635-645.
- KUR'AN-I KERİM Meâli, (2006), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- LEKESİZ, Ömer, (1997), *Sevgilinin Evi*, İstanbul: Yedi Gece Kitapları.
- SAKAOĞLU, Saim, (1992), *Efsane Araştırmaları*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim-Ali Berat Alptekin-Yurdanur Sakaoğlu-Esma Şimşek, (1999), *Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- SCHIMMEL, Annemarie, (2011), *Sayıların Gizemi*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- ŞENOCAK, Ebru, (2013), "Göç ve Erenekon Destanlarında Mitostan Ütopyaya Yolculuk", **Turkish Studies**, VIII, 1: 2525-2537.
- ŞİMŞEK, Esmâ - Ebru Şenocak, (2009), "İbn Sîna Hikâyelerinin Arketipsel Tahlili", **Millî Folklor**, Yıl: 21, X, 82: 110-121.
- URAZ, Murat, (1992), *Türk Mitolojisi*, İstanbul: Mitologya Yayınları.
- YASA, Metin, (2010), "Yunus Emre'de Ben Bilinci: Ben Ötesi Psikolojisi Açısından Bir Değerlendirme", *Doğumunun 770. Yıldönümünde Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri (26-27 Kasım 2010)*, Editör: Hacı Bayram Başer, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 72-76.